

PAPER DETAILS

TITLE: Covid-19'un Ekonomik Etkisinin ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alinan Ekonomik Tedbirlerin Degerlendirilmesi

AUTHORS: Erdal EROGLU

PAGES: 211-236

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1321929>

Covid-19'un Ekonomik Etkilerinin ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alınan Ekonomik Tedbirlerin Değerlendirilmesi

An Assessment of the Economic Impacts of Covid-19 and the Economic Response to Pandemic

Erdal Eroğlu¹

**RESEARCH
ARTICLE**

ARTICLE INFO

Submitted : 01.10.2020

Revised : 06.12.2020

Accepted : 16.12.2020

Available : 29.12.2020

iThenticate similarity
score: 9%

JEL classification:

F6, F65, G38, H50

Keywords:

Covid-19, Global
Economy, Response to
Pandemic, Economic
Measures

ABSTRACT

The Covid-19 epidemic, which started in Wuhan, China in late 2019 and spread all over the world, continues to negatively affect all areas of daily life, especially health and economy, despite the end of 2020. As a result of the preventive measures taken against the virus, which spread rapidly all over the world in February 2020, the transmission rate of the virus started to decrease in the summer months, but with the occurrence of a second wave in the number of cases in many countries since August, restrictive measures have been taken again within the scope of combating the virus. Covid-19 differs from other epidemics in the 21st century in two respects. The first of these is the spread of the epidemic over a much wider geographical area. The epidemic started to affect all over the world in a very short time and therefore daily life was severely restricted. Secondly, the economic impact of the epidemic, which is caused by the globalization of the economy and the interdependent commercial relations of the countries with supply chains, is also on a global level. The negative scenes observed one after another in the countries show how unprepared economies are for such a process. The purpose of the study is to demonstrate the difference of Covid-19 from other pandemics and to evaluate the economic effects and financial measures taken within the scope of combating the pandemic. The method adopted in the study is current situation analysis. In this context the effects of the pandemic process of Turkey and the world economy and within the scope of the fight against the epidemic the financial measures taken in America, Italy, Germany, France, Spain, China and Turkey are laid out.

Cite this article as: Eroğlu, E. (2020). "Covid-19'un Ekonomik Etkilerinin ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alınan Ekonomik Tedbirlerin Değerlendirilmesi", *International Journal of Public Finance*, 5(2), 211-236.

¹ Assist. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of Public Finance, Turkey, ORCID: 0000-0002-5359-2420, erdaleroglu@comu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ

Gönderme: 01.10.2020
Düzeltilme : 06.12.2020
Kabul : 16.12.2020
Yayın : 29.12.2020

iThenticate benzerlik
oranı: %9

JEL Kodu:

F6, F65, G38, H50

Anahtar Kelimeler:

Covid-19, Küresel
Ekonomi, Pandemiyle
Mücadele, Ekonomik
Tedbirler

Ö Z E T

2019'un sonlarında Çin'in Wuhan Kentinde başlayan ve tüm dünyaya yayılan Covid-19 salgını 2020'nin sonuna gelinmesine rağmen başta sağlık ve ekonomi olmak üzere gündelik yaşamın her alanını olumsuz etkilemeye devam etmektedir. 2020'nin Şubat ayında hızla tüm dünyaya yayılan virüse karşı alınan önleyici tedbirler neticesinde virüsün bulaş hızı yaz aylarında düşüşe geçmiştir ancak Ağustos ayından itibaren birçok ülkede vaka sayılarında ikinci bir dalganın meydana gelmesiyle virüsle mücadele kapsamında tekrardan kısıtlayıcı tedbirler alınmaya başlanmıştır. Covid-19, 21. yüzyılda gerçekleşen diğer salgınlardan iki açıdan farklılaşmaktadır. Bunlardan ilki salgının çok daha geniş bir coğrafi alana yayılmasıdır. Salgın çok kısa sürede tüm dünyada etkisini göstermeye başlamış ve bu nedenle gündelik yaşam ciddi bir düzeyde kısıtlanmıştır. İkincisi ise ekonominin küreselleşmesinden ve tedarik zincirleriyle ülkelerin birbiriyle bağımlı ticari ilişkiler içinde olmasından kaynaklı salgının ekonomik etkisinin de küresel düzeyde olmasıdır. Ülkelerde peşi sıra gözlemlenen olumsuz tablolar ekonomilerin böylesi bir sürece ne denli hazırlıksız olduğunu göstermektedir. Çalışmanın amacı Covid-19'un diğer pandemilerden farkının ortaya konularak ekonomik etkilerinin ve pandemiyle mücadele kapsamında alınan mali tedbirlerin değerlendirilmesidir. Çalışmada benimsenen yöntem ilgili literatürden, yayınlanmış raporlardan ve istatistiki verilerden hareketle mevcut durumun değerlendirilmesidir. Bu kapsamda pandemi sürecinde dünya ve Türkiye ekonomisinde meydana gelen değişimler ve salgınla mücadele kapsamında Amerika, İtalya, Almanya, Fransa, İspanya, Çin ve Türkiye gibi ülkelerde alınan mali tedbirler ortaya konulmaktadır.

1. Giriş

2019'un sonlarına doğru etkisinin tüm dünyada gözlemlendiği ve milyonlarca insanın sağlığının risk altına girdiği Covid-19 salgını 2020'nin sonlarına gelinmesine rağmen hızla yayılmaya devam etmektedir. Covid-19 Türkiye Web Portalı verilerine göre 2020 Kasım ayı sonu itibarıyla dünya genelinde bildirilmiş vaka sayısı 61.869.330 ve ölüm sayısı ise 1.448.896'dır. Güncel verilerden hareketle vaka sayılarının bölgesel dağılımına bakıldığında en çok vakanın Amerika'da gerçekleştiği görülmektedir. Vaka sayılarında Amerika'yı Avrupa ve Güney Doğu Asya izlemektedir.

Covid-19 insanlığın karşılaştığı ilk salgın değildir. Toplumlar tarihi boyunca çiçek hastalığı, kolera, veba, dang humması, AIDS, grip, şiddetli akut solunum sendromu (SARS), Ebola, Influenza gibi birçok pandemi süreci yaşanmıştır (Qui vd., 2017: 3; Saunders & Krewski, 2020: 2). Pandemi sürecinin en temel özellikleri, geniş coğrafi yayılım, hastalık hareketi, ciddiyet, yüksek saldırı oranları ve patlama, düşük nüfus bağımsızlığı ve yüksek düzeyde bulaşıcılıktır (Qui vd., 2017: 3; WHO, 2020). Pandemi sürecinin insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkisinin yanı sıra ekonomik, sosyal-sınıfsal, siyasal ve kültürel olmak üzere birçok alanda da olumsuz etkilerinin olduğu görülmektedir (Martini vd., 2019; Alon vd., 2020; Fernandes, 2020; Nicolo vd. 2020; Peterman vd, 2020). Andrew Nikiforuk'un (1991) 'Mahşerin Dördüncü Atlısı' olarak

nitelendirdiği salgın ve bulaşıcı hastalıkların birçok kültürün yok olmasında, iktisadi-sosyal yapının değişmesinde, savaşların kaybedilmesinde ve hatta devletlerin sonlanmasında önemli bir role sahip olduğu görülmektedir (Nikiforuk, 2018). Örneğin kara ölüm olarak adlandırılan veba Avrupa'da 17. yüzyılın sonuna kadar sürmüş ve Avrupa nüfusunun yarısının ölümüne yol açmıştır. Bu ölümler içerisinde özellikle tarımla uğraşan yoksul köylülerin oranı oldukça yüksektir. Bu nedenle vebanın önemli bir etkisi de tarımda işgücünün azalarak ücretleri artırmasıyla feodalizmin çözülüşünü hızlandırmasıdır (Nikiforuk, 2018: 68). Savaş ve salgın hastalık arasındaki tarihsel bağlantıya 1918-1920 yılları arasında 50 milyona yakın insanın ölümüyle sonuçlanan İspanyol gribi ile Birinci Dünya Savaşı verilebilir (Humphries, 2013; Martini vd., 2019). İspanyol gribiyle enfekte olmuş askerlerin evlerine geri dönüşleriyle birlikte salgın kadınlar, çocuklar ve yaşlılar arasında da hızla yayılmış ve savaş nedeniyle hastanelerin, medikal ilaçların ve sağlık personelinin yetersizliği ile ciddi bir trajediye dönüşmüştür (Saunders & Krewski, 2016: 4-5).

Küreselleşme sürecinin önemli sonuçlarından biri kapitalist üretim tarzında yer ve zaman yönünden tüm sınırlılıkların ortadan kalkmasıdır. Yeni üretim tarzının en temel belirleyici özelliği tüm dünya üzerinde bir hegemonya kurabilmek için gerekli iletişim, teknoloji ve pazar ağına sahip olmasıdır (Harvey, 2006). Emeğin yüksek düzeyde hareketliliği, küresel düzeyde birbirine entegre bir üretim ve yaygın tüketim ağı bir anda dünyanın bir ucundaki, Çin'in Wuhan kentinde meydana gelen bir salgının, tüm dünyaya yayılmasına olanak tanımıştır. Her ne kadar ülkeler ilk anda sınırlarını kapatmış ve ulaşım imkânlarını sınırlandırmış olsalar da salgının yayılma hızının önüne geçememişlerdir. Bu durumun en temel nedeni ekonominin küreselleşmesidir. Nitekim ulaşım olanakları sayesinde dünyanın herhangi bir yerine kolay bir şekilde gerçekleştirilebilen seyahat (iş ya da turizm) bir şekilde kısıtlanabilir ancak üretim sürecinin bir anda sınırlandırılması ya da durdurulması mümkün görülmemektedir. Sınırların kapatılmasına rağmen Covid-19 salgını kısa bir süre içerisinde neredeyse dünyanın tamamını etkisi altına almıştır.

Covid-19 salgını ülkelerin en çok sağlık sistemlerini olumsuz etkilemiştir ve etkilemeye de devam etmektedir. Ülkelerin birçoğunun pandemi sürecine hazırlıksız bir şekilde ve mevcut kapasite yoksunluklarıyla yakalandığı görülmektedir. Kandel vd., (2020: 1047) (1) önleme, (2) algılama, (3) yanıt verme, (4) etkinleştirme işlevi ve (5) operasyonel hazırlık olmak üzere 5 indeks üzerinden 182 ülkenin kapasitelerini incelediği çalışmalarında ülkelerin %28'inin 1. veya 2. seviyelerde önleme kapasitesine, %33'ünün 1. veya 2. seviyede müdahale kapasitesine, %43'ünün 4. ve 5. seviyede operasyonel olarak kapasiteye sahip olduğu, %24'ünün ise bulaşıcı hastalık salgınları da dahil olmak üzere halk sağlığı riskleri ve olayları için etkin bir kolaylaştırıcı işleve sahip olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Covid-19 pandemi sürecinin en yoğun yaşandığı ülkelerden biri olan İtalya'nın yoğun bakım sayısı 100 binlik bir nüfus için %12,5'tir ve bu oran Avrupa ortalamasının üzerindedir. Hekim yoğunluğu açısından bakıldığında da 100 bin kişi başına 400 hekim sayısı ile yine Avrupa ortalamasının üzerindedir (Verelts, 2020). Verelts vd, (2020: 3) çalışmalarında İtalya'da vaka sayılarının hızla artmaya

başladığı günlerde İtalyan sağlık sistemi üzerindeki baskının (doktor sayısı ve yoğun bakım ünitesi) 11 Mart'a göre sekiz kat daha fazla olduğu, İspanya'da ise 7 kat daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu iki ülkeyi sırasıyla Hollanda, Fransa, İsviçre, Birleşik Krallık ve Belçika izlemektedir (Verelts vd., 2020: 3). Amerika Birleşik Devletleri'nde de (ABD) vakaların ortaya çıktığı dönemlerde tahmini olarak 792.417 hastane yatağının bulunduğu, bunların 97.776'sının yoğun bakım ünitesi (YBÜ) olduğu ve doluluk oranının ise %65 düzeyinde olduğu belirtilmektedir (Moghadas vd., 2020: 9122). ABD'de henüz vakaların ilk görüldüğü zamanda yapılan tahminlerde salgının zirve yapacağı dönemlerde kritik derecede hastaların ihtiyaçları nedeniyle YBÜ yataklarının aşırı yük altında kalacağı vurgulanmaktadır (Moghadas vd., 2020: 9122). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ülkelerin bu tarz sorunlarla karşılaşacağını belirtmişti. WHO'nun 2020 Nisan ayında yayınladığı raporda sağlık sistemlerinde risk olarak belirlenen alanlar; sağlık sistemi işlevleri ve kapasitesi (Covid-19 dışında hasta kabul ve taburcu), yoğun bakım ünitesi ve yatak kapasitesi, kişisel koruyucu ekipman stokları, sağlık çalışanı sayısı, yeni şüpheli vakalara tanı koyma ve test edilme oranları, vakaların izolasyonu, temaslı kişilerin tespiti ve karantina süreçleri, şüpheli vakaların araştırılması için halk sağlığı müdahale ekiplerinin sayısı şeklindedir (WHO, 2020: 1).

Bu çalışmanın amacı 21. yüzyılda dünyanın sahip olduğu teknoloji düzeyine, tıptaki ilerlemeye ve ekonomik güce rağmen dünyayı bu denli ve her yönüyle olumsuz etkileyen Covid-19'un ekonomik etkilerini ve ülke deneyimlerinden hareketle salgınla mücadele kapsamında alınan ekonomik tedbirleri ortaya koymaktır. Bu çerçevede çalışma ana hatlarıyla üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde geçmiş pandemilere odaklanılmaktadır. Bu kapsamda Covid-19'un geçmişte yaşanan diğer pandemilerden farkı ortaya konulmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde "Dünyada ve Türkiye'de Covid-19 Pandemi Sürecinin Ekonomik Etkileri" üzerinde durulmaktadır. Covid-19'un diğer pandemilerden farklılaştığı hususlardan biri de yayılma alanının genişliğinden ve bulaş hızından kaynaklı ekonomi ve toplumsal etkilerinin de tüm dünyada gözlemlenmesidir. Covid-19 pandemi süreci küresel ekonomiyi hem arz (üretim zincirleri) hem de talep yönünden (tüketim ve yatırım harcamaları) olumsuz etkilemiş ve ekonomileri ciddi bir durgunluğa sürüklemiştir (Voyvoda & Yeldan, 2020). Çalışmanın üçüncü bölümünde ise hem dünyada hem de Türkiye'de pandemiyle mücadele kapsamında alınan ekonomik tedbirler değerlendirilmektedir.

2. Geçmiş Pandemiler ve Etkileri

Covid-19'un 20. ve 21. yüzyılda meydana gelen salgınlardan en önemli farkı etkisinin tüm dünyada gözlemlenmesidir. Söz konusu dönemlerde Covid-19 dâhil olmak üzere dokuz tane önemli salgın yaşanmıştır. Bu salgınlar arasında 1918-1919 İspanyol Gribi, 1957-1958 Asya Gribi, 1968-1970 Hong Kong Gribi, 1981 HIV/AIDS, 2002 SARS, 2009 N1H1 (kuş gribi), 2015 MERS ve 2013-14'te zirveye çıkan Ebola yer almaktadır (Saunders & Krewski, 2016; Reperant & Osterhaus, 2017; LePan, 2020).

Tablo 1. 20. ve 21. Yüzyılda Meydana Gelen Önemli Salgınlar

İspanyol Gribi	1918-1919	H1N1 virüs/Domuz	40-50 milyon
Asya Gribi	1957-1958	H2N2 virüs	1.1 milyon
Hong Kong Gribi	1968-1970	H3N2 virüs	1 milyon
HIV/AIDS	1981-günümüz	Virüs /Şempanze	25-35 milyon
SARS	2002-2003	Korona virüs/Yarasa, Vahşi Kedi	770 bin
Domuz Gribi	2009-2010	H1N1 virüs /Domuz	200 bin
Ebola	2014-2016	Ebola virüs /Vahşi Hayvanlar	11 bin
MERS	2015-günümüz	Korona virüs/Yarasa, Deve	850 bin
Covid-19	2019-günümüz	Korona virüs	-

Kaynak: LePan, N. (2020). Visualizing the history of pandemics. *Visualizing the History of Pandemics*.

1918-1919 tarihlerinde ortaya çıkan H1N1 Influenza salgını "*tarihteki en büyük tıbbi katliam*" olarak adlandırılmaktadır. Salgının yol açtığı ölüm sayısı net olarak ortaya konulmasa da salgında 40-50 milyon insanın hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle salgının ekonomik etkisinin oldukça yüksek olduğu düşünülmektedir. Salgından kaynaklı birçok işyeri kapanmış ve o dönemde hayat sigorta poliçelerine karşı tazminat talepleri %745'e kadar yükselmiştir (Saunders & Krewski, 2016: 19). 1918 İspanyol gribinden neredeyse 40 yıl sonra 1957 yılının Şubat ayında yeni bir grip türü tespit edilmiştir. Başlangıçta Çin'in Yunnan eyaletinde ortaya çıkan salgın kısa süre içerisinde Hong Kong, Singapur, Tayvan ve Japonya'ya yayılmıştır. Haziran ayına kadar ise 20 ülkede vakanın görüldüğü tespit edilmiştir. Salgının daha çok kara yollarıyla bulaştığı düşünülmektedir. Nispeten hafif şiddetlerde seyreden Asya gribinin vaka ölüm oranı %0,67 olarak hesaplanmış ve salgının dünya çapında 1 milyon civarında insanın ölümüyle sonuçlandığı tahmin edilmektedir. Asya gribinin ayırt edici özelliği genç yaş gruplarında bulaş etkisinin daha fazla olmasıdır. Asya gribinden 10 yıl sonra ise mutasyona uğrayan Influenza gribi H3N2 virüsü olarak yeniden adlandırılmıştır. Hong Kong'da ortaya çıkan ve Hong Kong gribi olarak anılmaya başlanan salgında ölenlerin sayısı ise 1 milyon kişi olarak bildirilmiştir (Saunders & Krewski, 2016: 19).

Yakın dönemlerde ortaya çıkan salgınlara dair daha net bilgilere ulaşılabilmektedir. Örneğin 2002 yılında Çin'de ortaya çıkan SARS için 1 yıl içerisinde 774'ü ölümle sonuçlanan 8.096 vaka rapor edilmiştir. SARS, %9,6 gibi yüksek bir ölüm oranına sahip olmuştur. Ancak önceki pandemilerden çok daha az bulaş etkisine sahiptir. SARS vakalarının çoğu Çin (5327) ve Hong Kong'da (1755) gerçekleşmiştir. Bu ülkelerdeki ölüm oranları sırasıyla %7 ve %17'dir (Baldwin & Mauro, 2020: 6-7). 2009

yılına gelindiğinde ise 40 yıl sonra bu defa N1H1 adında kuş gribi olarak bilinen bir grip salgını ortaya çıkmıştır. İlk vaka Nisan 2009'da Kaliforniya'da tespit edilmiştir. Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi (CDC) dünya çapında kuş gribinden 151.700 ila 575.400 kişinin öldüğünü tahmin etmektedir (Baldwin & Mauro, 2020: 6-7). Vaka sayısı en yüksek ülkeler ABD, Meksika, Kanada ve Birleşik Krallık olmuştur. Ölüm oranları açısından ise Meksika ve ABD ilk sıralarda yer almıştır. 2012 yılında ise MERS-CoV Suudi Arabistan'da tespit edilmiş ve ardından 27 ülkeye yayılmıştır: Bu ülkeler arasında Cezayir, Avusturya, Bahreyn, Çin, Mısır, Fransa, Almanya, Yunanistan, İran, İtalya, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Malezya, Hollanda, Umman, Filipinler, Katar, Kore, Tayland, Tunus, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, İngiltere, ABD ve Yemen yer almaktadır. Ancak, salgın Suudi Arabistan'da oldukça yoğun görülmüştür. WHO tarafından oldukça ölümcül olarak kabul edilen MERS salgınında vakaların %35'inin ölümle sonuçlandığı tahmin edilmektedir. Son olarak Ebola ise diğer salgınlara kıyasla oldukça ölümcül bir salgındır. Ebola salgınında ortalama ölüm oranı yaklaşık olarak %50 olarak bildirilmiştir. Ebolayla ilgili olarak ilk salgın dalgası 1976'da Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Sudan'da tespit edilmiş ve ölüm oranı sırasıyla% 88 ve% 53 olmuştur. İkinci dalga ise 2014-2016'da Batı Afrika'da başlamıştır (Baldwin & Mauro, 2020: 6-7).

Pandemilerin en olumsuz etkisi şüphesiz insan sağlığını tehdit ediyor olması ve çok sayıda ölümle sonuçlanmasıdır. Kilbourne (2004) Influenzanın temel etkisinin ölümden (mortality) ziyade okulların, işyerlerinin, alışveriş merkezlerinin kapanmasına, üretimin azalmasına, hastanelerin acil servislerinin kalabalıklaşmasına, gündelik yaşamın karantina altına alınmasına yol açmasından kaynaklı genel olarak toplumun hasta olma hali (morbidity) olduğunu ifade etmektedir (McKibbin & Sidorenko, 2006: 10). Özellikle son dönemlerde gerçekleşen pandemiler küreselleşme sürecinin de etkisiyle dünya ekonomilerini çok daha fazla etkilemeye başlamıştır. Üretimin ve tüketimin mekânsal sınırlılıklarının kalkması, ihracat, ithalat ve tedarik zinciriyle ülkelerin birbiriyle daha fazla ilişkili olması gibi birçok neden küresel niteliğe sahip olan bir salgını dünya ekonomisi için ciddi bir tehdit haline getirmektedir.

Pandemilerin doğrudan ve dolaylı ekonomik maliyetlerinde genellikle hastalık yükü üzerine odaklanılmakta ve bu maliyetler sağlık ekonomisi çalışmalarının konusunu oluşturmaktadır. Geleneksel yaklaşımda, mortalite ve morbidite sonuçları araştırılmaktadır. Bu kapsamda ise erken ölüm ve kronik sakatlık nedeniyle gelecekteki gelir kaybı tahmin edilmektedir. Hasta bakımlarından kaynaklanan zaman ve gelir kayıpları, tıbbi bakım ve destek hizmetlerine yönelik doğrudan harcamalar söz konusu ekonomik maliyetlere eklenmektedir (McKibbin & Sidorenko, 2006). Daha genel bir ifadeyle ekonomik maliyetler çoğunlukla hastalığın teşhisi ve tedavisi için gerekli özel ve kamu harcamaların tamamını içermektedir. Örneğin HIV-AIDS hastalarının çeşitli tedavileri için gerekli olan tıbbi müdahalelerin maliyetleri hasta başına yılda 2.000 dolardan fazladır. Güney Afrika bölgelerinde HIV ile ilgili toplam sağlık hizmeti maliyetlerinin GSYH payının %0,3 ile %4,3 arasında değişmekte olduğu ifade edilmektedir (Lee & McKibbin, 2004: 3). Yakın dönemde gerçekleşmiş salgınlardan biri olan Ebola süresince hastaneler, personel, ilaç gibi doğrudan maliyetler 6 milyar dolar düzeyindedir (Qui vd., 2017: 7). Bu tutara dolaylı maliyetler de (üretimde daralma, hane halkı tüketimin düşmesi, ulaşım vb.) dâhil edildiğinde toplam tutarın 53 milyar

dolar olduğu tahmin edilmektedir (Fernandes, 2020: 5). Bartsch vd., (2015) yaptıkları çalışmada Ebola vakasının toplumsal maliyetine odaklanmışlardır. Çalışmalarında Ebola virüsünden en çok etkilenen Gine, Liberya ve Sierra Leone'nin vakalarından hareketle vakanın maliyetini tahmin etmek için matematiksel bir model geliştirdiler. Modele göre tam iyileşme gösteren bir Ebola vakasının toplam toplumsal maliyetinin 480 ila 912 \$ arasında değiştiğini, hayatta kalmayan bir Ebola vakasının ise maliyetini 5.929 ila 18.929 \$ arasında değiştiğini tahmin etmişlerdir. Dolayısıyla 10 Aralık 2014 itibarıyla, bu üç ülkede bildirilen tüm Ebola vakalarının tahmini toplam toplumsal maliyetinin 82 milyon ve 356 milyon doları arasında olduğunu iddia etmişlerdir (Bartsch vd., 2015: 4).

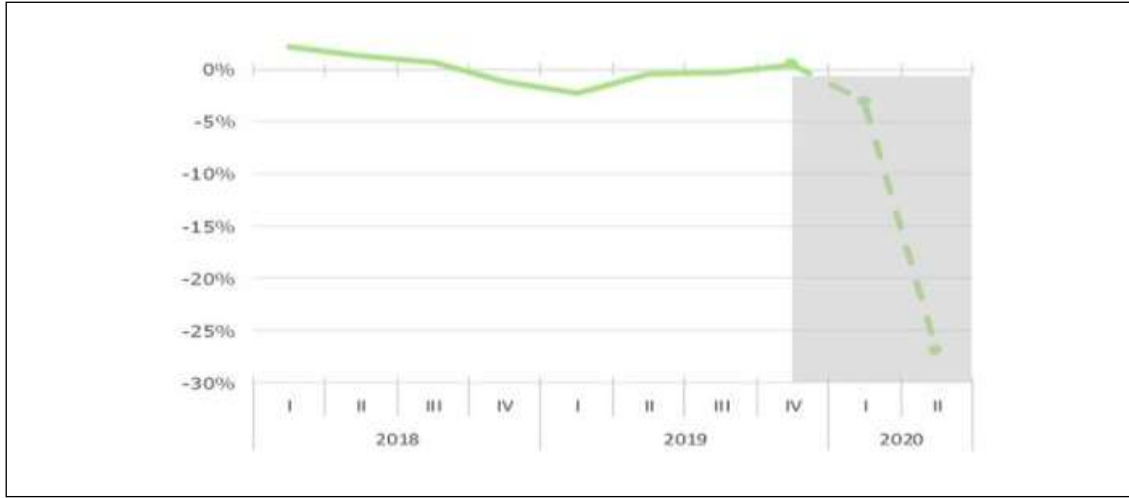
SARS salgınına kadar daha çok hastalığın tıbbi maliyetlerine vurgu yapılmıştır. Ancak SARS için durum biraz daha farklıdır. SARS vakalarının sayısı, diğer büyük tarihsel salgınlara kıyasla hala azdır. Ayrıca, AIDS'ten farklı olarak, enfekte hastaların hastanede kalış süresi kısadır. Hastaların yüzde 90'dan fazlası kısa sürede tam sağlığına kavuşmakta ve bu nedenle tıbbi maliyetleri çok düşüktür. SARS ile ilgili olarak gerçekleştirilen tıbbi harcamaların önemsiz olduğu iddia edilse de, SARS'ın ekonomik etkisi göz ardı edilemez. SARS'ın yarattığı ekonomik etki SARS'ı diğer pandemilerden ayıran en önemli konudur. SARS küresel ekonomiyi üç açıdan olumsuz etkilemiştir. (1) *Enfeksiyon korkusu*; özellikle seyahat ve perakende satış hizmetleri için tüketici talebinde önemli bir düşüşe yol açmıştır. Bulaşın hızı insanların sosyal etkileşimlerden kaçınmasını sağlamıştır. (2) *Hastalığın belirsiz özellikleri*; SARS vakalarının yaşandığı ekonomilerde geleceğe olan güveni azaltmıştır. Bu etki, özellikle yabancı yatırımın kilit merkezlerinden biri olan Çin'deki şokun artmasıyla potansiyel olarak çok daha önemli hale gelmiştir. Hastalıkların yabancı yatırımcıların karar alma süreçleri üzerindeki etkilerini doğrudan ölçmek zor olsa da, yabancı yatırımcıların güveninin yitirilmesi, yabancı yatırım akışları üzerinde potansiyel olarak bir etkiye sahiptir ve bu da Çin'in ekonomik büyümesi üzerinde önemli etkilere neden olmuştur. (3) SARS, özellikle seyahat ve perakende satış hizmeti endüstrileri gibi en çok etkilenen sektörlerde, şüphesiz hastalık önleme maliyetlerini artırmıştır. Hastalık sadece yakın insan teması ile bulaştığı sürece, bu maliyet, en azından küresel anlamda önemli olmayabilir ancak hastalığın uluslararası kargo gibi diğer kanallardan bulaştığı tespit edilirse, küresel maliyetin çok daha büyük olabileceği tahmin edilmektedir (Lee & McKibbin, 2004: 4).

SARS salgını 2003 yılında Çin'in ve Güney Doğu Asya'nın GSYH'sini %0,5 oranında azaltmıştır (MacKellar, 2007: 443). Lee ve McKibbin (2004: 103) 2003 SARS salgınının dünya ekonomisine maliyetinin 54 milyar ABD doları civarında olduğunu hesaplamışlardır. Hai vd. (2004: 58), Pekin'deki işletmelere yapılan bir anket neticesinde hazırladıkları raporda turistik yerlerin, sergilerin ve otellerin, bir önceki yıla göre gelirlerinde %80 civarında seyahat acentelerin, havayollarının, demiryollarının, restoranların, perakendecilerin ve taksicilerin gelirlerinde ise %10-50 aralığında bir düşüş meydana geldiği sonucuna ulaşmışlardır. Turizm sektörü salgın sürecinde en çok etkilenen sektörlerden birisidir. Siu ve Wong (2004), çalışmalarında 2003'ün ikinci çeyreğinde Hong Kong'un turizm ve turizmle ilişkili hizmet sektöründeki daralmanın bir önceki döneme göre %10,5 düzeyinde bir kayıp gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır.

3. Dünyada ve Türkiye'de Covid-19 Pandemi Sürecinin Ekonomik Etkileri

Covid-19'un diğer pandemilerin ya da dünya ekonomisinin yakın zamanda yaşadığı en ciddi ekonomik krizlerinden biri olan 2008 küresel krizin ekonomik etkilerinden farklı bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim birbirleri arasında bir karşılaştırmanın yapılmasını engelleyen bir dizi faktör bulunmaktadır. Bu faktörler pandeminin tamamıyla dünya genelinde yaşanması, düşük ya da orta gelirli ülkelerden ziyade en gelişmiş kapitalist ülkelerin de pandemi sürecine dâhil olması, faiz oranlarının hiç olmadığı kadar düşük seviyelerde olması, dünyanın her alanda çok daha entegre olması, tedarik zinciri boyunca etkinin büyümesi ve aynı anda hem arzın hem de talebin etkileniyor olması şeklinde sıralanabilir (Fernandes, 2020: 5). Covid-19 pandemi sürecinin devam ediyor olması ekonomik etkisinin tam olarak ortaya konulmasını mümkün hale getirmemektedir. Ancak etkinin boyutu, vaka sayısı bakımından yoğunluk yaşayan ülkelerin dünya ticaretindeki rolleri, hangi sektörlerin daha çok etkileneceği, ekonomilerde yaşanan daralmaların boyutu ve pandeminin seyrine dair senaryolardan hareketle ortaya konulabilir. Örneğin, veriler sürekli değişmekle birlikte salgının en yoğun yaşandığı ilk dönemde (Mart, Nisan ve Mayıs) en çok etkilenen ülkelerin aynı zamanda dünyanın en büyük ekonomisine sahip 10 ülkenin (İran ve Hindistan hariç) olması dikkat çekicidir. Bu ülkeler arasında ABD, Çin, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya yer almaktadır. Dünya arz ve talebinin (GSYH) %60'ı, dünya üretiminin %65'i ve dünya imalat ihracının %41'i vakaların en çok görüldüğü bu ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir (Baldwin & Mauro, 2020: 2). Salgın dünya genelinde hızla bulaş etkisini sürdürürken küresel ekonomide baş aktörler olan ve hem arz yönünde hem de talep yönünde belirleyici olan ülkelerin makro-ekonomik göstergelerini olumsuz etkileyeceği ve durgunluk ekonomisinin süreceği anlaşılmaktadır (Voyvoda & Yeldan, 2020). IMF'in 2020 Haziran ayında yayınladığı *World Economic Outlook* (WEO) raporunda küresel büyümenin 2020'de %-4,9 olacağı ve Nisan 2020 Dünya Ekonomik Görünümü (WEO) tahmininin (-%3) 1,9 puan altında olacağı tahmin edilmektedir. Raporda salgının, 2020'nin ilk yarısında ekonomi üzerinde beklenenden daha olumsuz bir etkiye sahip olduğu ifade edilmekte ve iyileşmenin ise daha önce tahmin edilenden çok daha gecikmeli olacağı belirtilmektedir. IMF'ye göre 2021 yılında küresel büyüme %5,4 düzeyinde tahmin edilmektedir. Bu büyüme oranı daha önce gerçekleştirilen tahminlerin 6 puan aşağısındadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Ticaret Konferansının (UNCTAD) Covid-19'un dünya ticaret istatistiklerini nasıl değiştirdiğine dair yayınladığı rapora göre ise küresel ticaret değerleri 2020'nin ilk çeyreğinde %3 düşmüştür ve ikinci çeyrekte çeyreklik bazda %27'lik bir düşüş beklenmektedir. Emtia fiyatları ise, petrol fiyatlarındaki ani düşüşlerin etkisiyle Mart ayında %20 rekor düşüş göstermiştir. Rapora göre, küresel ticaretteki düşüşe, geçen yılın Aralık ayından bu yana hızla düşen emtia fiyatlarındaki belirgin düşüşler eşlik etmektedir.

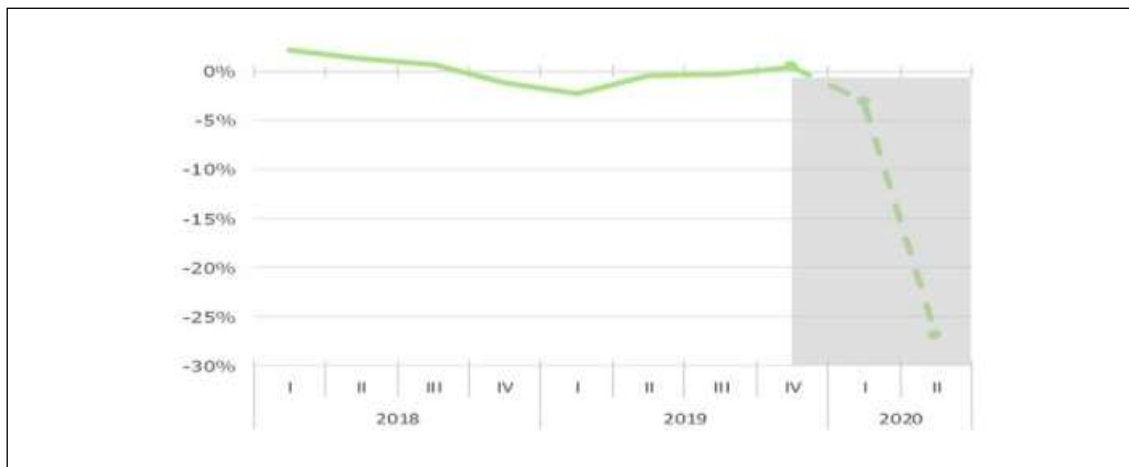
Grafik 1. Küresel Ticari Mal Ticareti Değerleri (Önceki Çeyreğe Göre Büyüme Oranı, Mevsimsel Ayarlanan Seriler)

Kaynak: <https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=2369>

Gelişmekte olan ekonomiler tarafından ihraç edilen birincil emtiaların fiyat hareketlerini ölçen UNCTAD'a göre serbest piyasa emtia fiyat endeksi (FMCPI), Ocak'ta %1,2, Şubat'ta %8,5 ve Mart'ta %20,4 oranında değer kaybetmiştir. Akaryakıt fiyatları, Mart ayında % 33,2'lik bir oranda aniden düşüşe geçmiştir ve maden, maden cevheri, metal, gıda ve tarımsal hammadde fiyatları %4'ün altında gerilemiştir. UNCTAD'a göre küresel ticaret hacimleri ve değerleri 2019'un sonlarından bu yana mütevazı iyileşme işaretleri göstermekteydi ancak Covid-19 tüm bu olumlu beklentileri olumsuzla çevirmiştir.

Grafik 2. Ticaret Değerinin Gelişimi (Önceki Çeyreğe Göre Büyüme Oranı, Mevsimsel Ayarlanan Seriler)

Kaynak: <https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=2369>

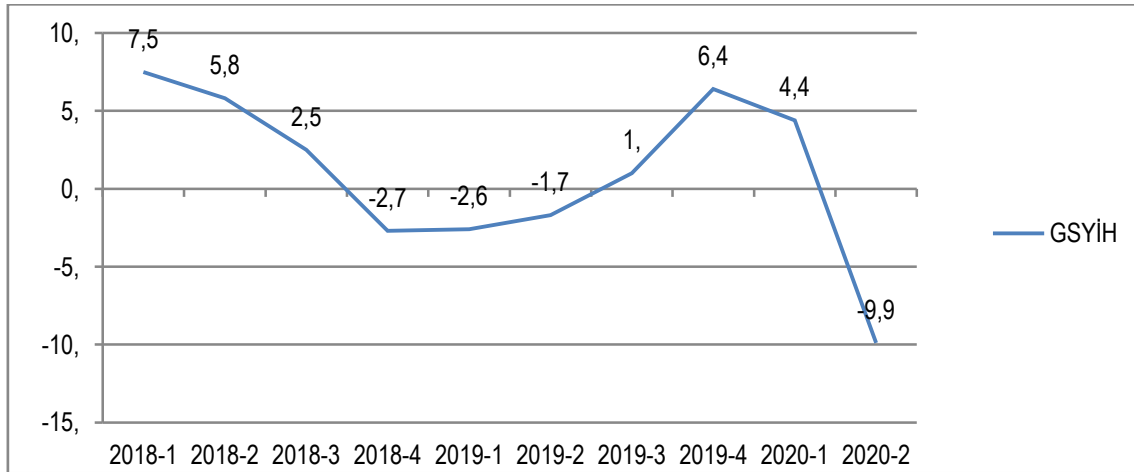
Dünya genelinde sektörel açıdan bakıldığında Covid-19'un etkilediği birincil sektörler tarım ve petrol ürünleri olmuştur. İkincil sektör, üretim endüstrisidir. Üçüncül sektörler ise eğitim, finans endüstrisi, sağlık ve ilaç endüstrisi, otelcilik, turizm ve havacılık, emlak ve konut, spor endüstrisi, bilgi teknolojisi, medya ve araştırma geliştirme, gıda sektörüdür (Nicola vd., 2020). İmalat sektörünün muhtemelen üçlü bir darbe alacağı ifade edilmektedir (McKibbin & Fernando, 2020: 45). 1) Hastalık dünyanın üretim merkezlerine (Doğu Asya) odaklandığından ve diğer sanayi devleri olan ABD ve Almanya'da hızla yayıldığından, doğrudan tedarik kesintileri üretimi engelleyecektir. 2) Tedarik zinciri daha az etkilenen ülkelerdeki imalat sektörlerini zarara uğratabilecek ülkelerin birbirlerinden gerekli duydukları ithal endüstriyel girdileri elde etmeyi daha zor ve daha pahalı hale getirecek dolayısıyla doğrudan tedarik şoklarını artıracaktır. 3) (1) Toplam talepteki makroekonomik düşüşler (yani durgunluklar) nedeniyle talep kesintileri olacaktır ve (2) tüketicilerin satın alma gecikmeleri firmaların yatırım gecikmelerine yol açacaktır (McKibbin & Fernando, 2020: 45).

Covid-19'un Türkiye Ekonomisi üzerindeki etkisine bakıldığında ülkenin pandemi öncesi yaşadığı döviz krizinin, etkinin boyutu açısından önemli olduğunu belirtmek gerekmektedir. Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarından birisi "*dış sermaye girişlerine bağımlı, borç artışına dayanan ve inşaat odaklı bir büyüme modeline*" sahip olmasıdır (Orhangazi, 2020: 199). Bu model küresel likidite düzeyine bağlı olarak parasal genişleme ve daralma süreçlerinden etkilenmekte ve ekonominin kırılgan bir yapıya sahip olmasına neden olmaktadır. Nitekim Amerika Merkez Bankası'nın (FED), 2013 yılından itibaren miktarsal genişleme programına son vereceğini açıklamasıyla Türkiye'ye yönelik sermaye girişlerinde bir yavaşlama meydana gelmiştir (Orhangazi, 2020: 199). Bu durum Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın (TCMB) faizleri arttırmasıyla yurt içi faiz ve borç artışına dayalı büyüme modeli için ciddi sorunları beraberinde getirmiştir. Ekonomideki bu kırılgan yapı 2018 yılına gelindiğinde daha da belirgin hale gelmiş ve ani para çıkışları ve spekülasyon dalgalarıyla TL'nin hızla değer kaybettiği bir döviz kriziyle sonuçlanmıştır. Bu olumsuz durum uluslararası finans sermayesi için Türkiye'deki yatırımların giderek daha riskli olduğu görüşüne yol açmıştır (Orhangazi, 2020: 2010-211). Diğer taraftan ülkede yaşanan 15 Temmuz darbe girişiminin, Yeni Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş ve kurumların bu yeni sisteme entegrasyon sürecinin ekonomi üzerinde yarattığı baskıyı da dikkate almak gerekmektedir. Dolayısıyla Türkiye pandemi sürecine 2018 döviz krizinin etkileriyle mücadele içerisinde olduğu bir konjonktürde girmiştir.

Ekonomideki makro göstergeler pandeminin etkisinin görülmesi açısından önemli bir kaynaktır. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın yayınladığı veriler üzerinden Türkiye ekonomisinin büyüme rakamlarının 2018'in son çeyreğinden itibaren küçülmeye başladığı 2019'un son çeyreği ile artış trendine girdiği ama pandemi süreciyle ciddi bir düşüş yaşadığı görülmektedir. Türkiye ekonomisi pandemi sürecinin yaşandığı 2020 yılının ikinci çeyreğinde %-9,9 oranında küçülmüştür. İkinci

çeyrekte sanayi sektörü %16,5 ve hizmetler sektörü (inşaat dâhil) %10,6 oranında küçülürken tarım sektörü %4 büyümüştür. 2020 yılı ikinci çeyreğinde özel tüketim %8,5 oranında, kamu tüketimi %0,8 oranında daralmıştır. Böylece toplam tüketim %7 oranında azalmıştır. Toplam sabit sermaye yatırımları ise aynı dönemde %6,1 oranında gerilemiştir (<http://www.sbb.gov.tr/buyume/>).

Grafik 3. Büyüme Oranları (GSYİH)

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/buyume/>

İşsizlik rakamlarına bakıldığında ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2018 yılında %11 olan işsizlik 2019 yılında %13,6'ya ve 2020 yılında ise ilk aylık ortalaması olarak %13,3'e gerilediği görülmektedir. Covid-19'un en önemli etkilerinden biri dış ticarettir. TÜİK verilerine göre vakaların görülmeye ve hızla artmaya başladığı 2020'nin ilk aylarında (Şubat ve Eylül tarihleri için) ihracat rakamları bir önceki yıllara göre sırasıyla (%) 1,9, -18,3, -41,5, -41, 15,6, -6,6, -5,8, 4,8 oranlarında değişmiştir (Tablo 2). Özellikle dış dünya ile birçok ilişkinin (uçuşların durdurulması, sınırların kapatılması gibi) durdurulduğu Mart, Nisan ve Mayıs aylarında ihracatta bir önceki yılın aynı aylarına kıyasla ciddi bir daralma yaşandığı (%-18,3, %-41,5 ve %-41) görülmektedir. Ekonomik faaliyetlere göre dış ticarete en fazla daralma madencilik ve taş ocakçılığı (%-15,4) ile imalat (%-11,3) sektörlerinde gerçekleşmiştir. TÜİK verilerine göre 2020 yılı için en çok ihracat yapılan ilk 5 ülke sırasıyla Almanya (%9,5), Birleşik Krallık (%6,4), ABD (%6,1), Irak (%5,3) ve İtalya'dır (%4,7). Bu ülkelerle yapılan ihracat tutarlarının (Ocak-Eylül ayları için) 2019 yılına göre değişimi ise sırasıyla %-8,7, %-10,9, %10,1, %-22,8 ve %-13,2'dir. Pandemi süresince ABD dışında diğer ülkelerle yapılan ihracatın azaldığı görülmektedir. En çok ithalat yapılan ilk 5 ülke ise Çin (%10,5), Almanya (%9,4), Rusya Federasyonu (%8,2), İsviçre (%2,9) ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir (2,7). Bu ülkelerle yapılan ithalat tutarlarının (Ocak-Eylül ayları için) 2019 yılına göre değişimi ise %19,4, %5,9, %-23,9, %139,7 ve %24,9'dur (Tablo 2). Pandemi süresince Rusya Federasyonu dışında diğer ülkelerle yapılan ithalatın artmış olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Aylara Göre Dış Ticaret (Bin ABD Doları)

		İhracat (FOB)	Değişim (%)	İhracat (CIF)	Değişim (%)	Dış Ticaret Dengesi	Değişim (%)
Şubat	2019	14 323 043	1,9	16 056 514	9,8	-1 733 471	75,4
	2020	14 592 356		17 633 335		-3 040 979	
Mart	2019	16 335 862	-18,3	18 250 476	3,1	-1 914 614	185,8
	2020	13 339 097		18 810 639		-5 471 542	
Nisan	2019	15 340 620	-41,5	18 073 148	-25,0	-2 732 528	67,6
	2020	8 971 804		13 552 387		-4 580 583	
Mayıs	2019	16 855 105	-41,0	18 542 348	-27,8	-1 687 243	103,9
	2020	9 947 056		13 387 690		-3 440 634	
Haziran	2019	11 634 654	15,6	15 064 477	8,3	-3 429 824	-16,5
	2020	13 446 749		16 309 634		-2 862 885	
Temmuz	2019	15 932 005	-6,6	19 229 147	-7,9	-3 297 143	-14,2
	2020	14 879 755		17 707 720		-2 827 965	
Ağustos	2019	13 222 876	-5,8	15 563 708	20,4	-2 340 832	168,8
	2020	12 451 204		18 743 210		-6 292 005	
Eylül	2019	15 273 580	4,8	16 940 637	23,0	-1 667 057	189,6
	2020	16 009 244		20 836 916		-4 827 672	

Kaynak: TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Eylul-2020-33857>

Dikkat çeken bir diğer veri ise mali piyasalara ilişkindir. TL'nin değer kaybı pandemi süreciyle hızlanmıştır. Yıllık bazda (18.09.2019-18.09.2020) Dolar ve Euro'nun değişimi sırasıyla %33,2 ve %43 olmuştur. Kurdan kaynaklı Türk Lirası'nda meydana gelen değer kaybı enflasyonist bir etki yaratsa da dünya piyasalarında petrol ve emtia fiyatlarındaki gerileme ve taleplerdeki düşüşün bu etkiyi büyük ölçüde azalttığı söylenebilir.

Merkezi yönetim bütçe gerçekleştirmelerine bakıldığında Covid 19'un etkisi bütçe açıklarıyla gözlemlenebilir. Nitekim söz konusu dönemlerde devletin mali yükleri artmış

ancak gelir kaynakları dolaylı olarak üretimin azalması ve ekonominin daralmasından kaynaklı azalmıştır. 2020 yılı için merkezi yönetim bütçesi neredeyse her ay açık vermiştir. Özellikle Mart, Nisan, Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında gerçekleşen açık oranlarındaki değişim 2019 yılının aynı aylarına kıyasla sırasıyla (%) -78,6, -135,8, -43,5, -60,7 ve -399,9 oranlarında daha fazla olmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. Merkezi Yönetim Bütçesi Aylık Gerçekleşmeleri

2020 Aylar	Bütçe Giderleri	Bütçe Gelirleri	Bütçe Dengesi	Bütçe Dengesindeki Değişim % (2019'a göre)
Şubat	93.499	86.136	-7.363	56,1
Mart	91.162	47.443	-43.719	-78,6
Nisan	108.443	65.245	-43.198	-135,8
Mayıs	85.446	68.145	-17.301	-43,5
Haziran	85.643	66.272	-19.370	-60,7
Temmuz	116.225	86.529	-29.696	-399,9
Ağustos	80.345	108.566	28.220	4.797,1
Eylül	108.580	78.916	-29.665	-67,5
Ekim	97.658	92.766	-4.892	67,2

Kaynak: <https://www.sbb.gov.tr/merkezi-yonetim-butcesi-aylik-gerceklesmeleri/>

Makro göstergelerdeki değişim hane halkı tüketim harcamaları düzeyinde (talep) ve imalat sanayi kapasite kullanım oranlarında da (arz) kendisini göstermiştir. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı'nın (TEPAV) pandemi sürecinde düzenli olarak paylaştığı "Covid-19'un Tüketim Harcamalarına Etkisi" raporuna göre "Ağustos 2020'de banka ve kredi kartı kullanılarak 87,8 milyar TL tutarında toplam 503 milyon adet işlem" yapılmıştır ve bir önceki yıla karşılaştırıldığında tutar bakımından %7, işlem adedi bakımından ise %9 oranında bir azalmanın gerçekleştiği görülmektedir (TEPAV, 2020). İmalat sanayi kapasite oranları ise 2020 Ocak ayında %75,5 düzeyindeyken vakaların en yoğun yaşandığı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında sırasıyla %75,3, %61 ve %62,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sanayi kapasite kullanımı ile ilgili ve aynı zamanda büyümenin gidişatı açısından önemli bir veri olan elektrik tüketimine bakıldığında ise yine TEPAV'ın yayınladığı rapora göre Türkiye'deki elektrik tüketimi pandeminin yoğun olduğu 13 Nisan haftasında bir önceki yıla kıyasla %22 azalmıştır (TEPAV, 2020a).

Türkiye'de Covid 19'un tüm dünyada olduğu gibi en çok etkilediği sektörlerden biri de turizmdir. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre turizm gelirleri 2020 Şubat

ayı ile birlikte keskin bir şekilde düşüşe geçmiştir. Bir önceki yılın aynı ayına göre turizm gelirleri yaklaşık olarak %52 azalmıştır. 2020 Nisan, Mayıs, Haziran aylarında ise pandemi koşullarında sınır kapılarının kapalı olması nedeniyle TÜİK tarafından anket çalışması yapılamamış ve bu nedenle turizm geliri rakamları hesaplanamamıştır. 2020 Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları için turizm gelirleri bir önceki yıla göre sırasıyla %-91, %-74 ve %-59,8 oranlarında azalmıştır. 2020 Ocak-Eylül dönemleri arasında Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısı 11.910.338'dir ve bu dönemde elde edilen turizm geliri ise 8.145.561 bin dolardır. 2019 yılında gelen ziyaretçi sayısı ise 51.747.198 ve elde edilen turizm geliri ise 34.520.332 bin dolardır (<https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201116/turizm-gelirleri-ve-giderleri.html>).

4. Bazı Ülke Örneklerinde Covid-19 Pandemi Sürecinde Alınan Ekonomik Tedbirler

Çin'in Wuhan kentinde başlayan ve bir domino etkisi yaratarak tüm dünyayı etkisi altına alan salgın, küresel ekonomi üzerinde ciddi hasarlar bırakmaya devam etmektedir. Tarım, sanayi, hizmet, finans, eğitim, sağlık, turizm, spor, medya neredeyse tüm sektörlerde pandemi sürecinin olumsuz etkisi hissedilmektedir. Tüm bu etkileri sağlık, ekonomi ve sosyal olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür. Sağlık alanındaki etkileri teşhis, karantina ve tedavide yaşanan zorluklar, şüpheli veya doğrulanmış vakaların takibi ve izlenmesindeki yetersizlikler, sağlık sistemindeki mevcut sorunlarla birlikte (yatak kapasitesi, tıbbi donanım, hastane ve hekim sayısı) pandemiyle aşırı yüklenme ve sistemin durma noktasına gelmesi, enfeksiyon dışında diğer hastaların takibinin yapılamaması, ilaç vb. tedarik zincirinin bozulması ve sağlık çalışanların yeterli ekipmandan yoksun çalışmalarından kaynaklı yüksek riske sahip olmaları vb. şeklinde sıralanabilir (WHO, 2020). Sosyal alanda ise gündelik yaşam aktivitelerinin neredeyse tamamıyla kısıtlanmasından kaynaklı stres ve izolasyon (eve hapsolme), otel, restoran, berber-kuaför, kafe, tiyatro, sinema, alışveriş merkezi, spor salonları, yüzme havuzları vb. hizmet sektöründe bir çok işletmenin kapatılmasıyla yaşanan işsizlik ve vatandaşların bu hizmetlere erişiminde yaşanan sorunlar, yaşlı, çocuk vb. korunmaya ve bakıma muhtaç kesimlerin gereksinimlerinde (bakım hizmeti, eğitim ve sağlık gibi) yaşanan aksaklıklar vb. etkiler meydana gelmiştir. Ekonomi alanındaki etkiler ise temel malların üretiminde yavaşlama, ürünlerin tedarik zincirinin bozulması, ulusal ve uluslararası ticaret kayıpları, likidite sorunu ve gelir kayıpları şeklinde sıralanabilir (Haleem & Javaid, 2020: 78-79).

Pandemi sürecini yaşayan ülkelerin tamamında bu etkilerin birçoğu ve hatta daha fazlası görülmüştür. Nitekim tüm bu olumsuz etkilerin azaltılması ya da ortadan kaldırılması için ülkeler hızlı bir şekilde koruyucu-önleyici politikalar (okul ve işyerlerinin kapatılması, herkese açık etkinliklerin yasaklanması, toplu taşımanın kısıtlanması, sokağa çıkma yasakları, evde-kal düzenlemeleri, sınırların kapatılması, ülke içi-dışı

seyahatlerin kısıtlanması) sağlık sisteminin güçlendirilmesine yönelik politikalar (kamuoyunu bilgilendirme, test sayısını artırma ve yaygınlaştırma, filyasyon takibi, sağlık sistemine acil yatırım, aşı çalışmalarına teşvik) ve ekonomik politikalar (doğrudan gelir destekleri, hane halkına düşük faizlerde kredi verilmesi, vergi, teşvik vb. mali önlemler, uluslararası mali destek vb.) olmak üzere üç eksenli bir mücadeleye başlamışlardır (Anderson vd., 2020; Gupta vd., 2020; Hale vd., 2020).

Ülkeler Covid-19'un ekonomik yönetiminde farklı önceliklerle ve tutarlarda bir mali müdahale gerçekleştirirken nihai hedefler işçiyi korumaya yönelik düzenlemelerin, işverene yönelik mali önlemlerin, ihracata yönelik müdahalelerin ve düşük gelir gruplarına yönelik transferlerin ortaya konulması olmuştur (CRS Report, 2020; Baldwin ve Mauro, 2020; Nicola vd., 2020). Pandeminin küresel ekonomiye etkisine yönelik artan endişelere ilk yanıt G7 ülkelerinin maliye bakanları ve merkez bankalarından gelmiştir. 3 Mart 2020'de yayınladıkları deklarasyonda ekonomik büyümenin sürdürülmesi için gerekli tüm önlemlerin alınacağı ifade edilmiştir (CRS Report, 2020: 46). Ayrıca ilk yapılacak müdahalenin Covid'le mücadelede sağlık sistemlerinin güçlendirilmesine yönelik mali destek paketlerinin olacağı belirtilmiştir. Nitekim bu açıklamaların ardından başta FED olmak (%0,5) üzere G7 ülkelerinin merkez bankalarının çoğu faiz oranlarını düşürerek rezerv gereksinimlerini düşürme, bankalar ve işletmeler için geçici borç verme olanakları yaratma ve kredi koşullarını hafifletme gibi bir dizi önlem yoluyla finansal sistemlerdeki likiditeyi artırmak için harekete geçmiştir (CRS Report, 2020: 47). Buna ek olarak, ulusal hükümetler ekonomik faaliyeti sürdürmek için çeşitli mali önlemler benimsemiştir. Genel olarak, bu önlemler arasında doğrudan hane halkına ödeme yapılması, vergi ödemelerinin geçici olarak ertelenmesi, işsizlik sigortasının uzatılması ve işletmelere verilen garantilerin ve kredilerin artırılması yer almaktadır (Nicola vd., 2020; CRS Report, 2020).

Covid-19'a yönelik ülkelerin almış oldukları mali önlemler Tablo 4'de gösterilmektedir. İlk vakanın Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmasıyla Çin Hükümeti 2020 Ocak ayında Wuhan'daki bir zatürre salgınının yeni bir korona virüsün neden olduğunu dünya kamuoyuyla paylaşmış ve ardından da çok sert önlemler almaya başlamıştır. Bu önlemler arasında Hubei eyaletinin kapatılması, ulusal düzeyde geniş çaplı hareket kısıtlamaları, sosyal mesafe ve geri dönen göçmen işçiler için 14 günlük karantina süresi yer almaktadır. Önlemlerin neticesinde Çin ekonomisi ilk çeyrekte %6,8 küçülmüştür. Bunun üzerine Çin Hükümeti, yaklaşık olarak 4.6 trilyon Renminbi (RMB) tutarında (GSYH'nin %4,5'i) mali tedbir açıklamıştır. Söz konusu mali tedbirlerin içeriği (i) salgın önleme ve kontrol için artan harcamalar, (ii) tıbbi ekipman üretimi, (iii) işsizlik sigortasının daha hızlı ödenmesi ve göçmen işçilere genişletilmesi, (iv) vergi indirimi ve feragat edilen sosyal güvenlik primleri ve (v) kamu yatırımdan oluşmaktadır (<https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#C>).

Vaka ve ölüm sayıları açısından Çin'in ardından uzunca bir zaman ilk sıraları alan *Amerika mali önlemler* açısından da dikkati çeken ülkelerin başında gelmektedir. Henüz salgının başında 5 Mart 2020'de Amerikan Kongre'si Covid-19 ile mücadele çabalarını desteklemek için acil durum fonuna 8.3 milyar dolar ayrılmasını öneren yasayı kabul etmiştir (CRS Report, 2020: 53). Ardından Trump 18 Mart'ta ücretli hastalık izni ve ücretsiz Covid-19 testi sağlayan *Müdahale Yasası'nı* imzalamıştır. Covid-19'la mücadele kapsamında Trump yönetimi tarafından getirilen mali tedbirlere ilişkin kanunlar ve mali büyüklükleri şu şekilde sıralanabilir: (1) 483 milyar ABD doları tutarında "*Maaş Çeki Koruma Programı ve Sağlık Hizmetlerini Geliştirme Yasası*". (2) Yaklaşık olarak 2.3 trilyon ABD doları tutarında (GSYH'nin yaklaşık% 11'i) "*Koronavirüs Yardım, Yardım ve Ekonomi Güvenlik Yasası*" (CARES Yasası). (3) 8.3 milyar ABD doları tutarında "*Koronavirüse Hazırlık ve Müdahale Ek Ödenek Yasası*" ve 192 milyar ABD Doları tutarında "*Aileler Birinci Koronavirüs Müdahale Yasası*" (<https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/memorandum-authorizing-needs-assistance-program-major-disaster-declarations-related-coronavirus-disease-2019/>).

Pandeminin en yoğun yaşandığı, sağlık sistemlerinde yaşanan sorunlarla ve bu nedenle yüksek oranlardaki ölümlerle dikkate çeken bir diğer bölge ise *İtalya, İspanya, Fransa ve Almanya'nın başını çektiği* Avrupa'dır (Tablo 4). Birliğin salgınla ekonomik mücadelede enstrümanları ulusal maliye politikaları ve Avrupa Merkez Bankası (ECB) politikaları olmuştur (https://europa.eu/european-union/coronavirus-response_en). Covid-19 Avrupa'da ilk olarak İtalya'yı ve çok ağır bir şekilde etkilemiştir. Ülkede 4 Mayıs'a kadar üretim neredeyse durmuştur ve sokağa çıkma yasakları, işyerlerinin kapatılması gibi ülke genelinde karantina süreçlerine gidilmiştir. Birçok aktiviteye yasak getirilmiştir. Mayıs ayından sonra vaka sayılarında yaşanan gerilemeyle birlikte kademeli olarak birçok sektör (perakende satış mağazaları, restoranlar, kafeler, kuaför, spor tesisleri, sinema tiyatrosu) yeniden açılmıştır. Ancak Ağustos başında başlayan teyitli vakalardaki artışla yasaklar tekrar gündeme gelmeye başlamıştır. Örneğin halka açık yerlerde (hem içeride hem de dışarıda) maske takılması Ocak 2021 sonuna kadar zorunlu hale getirilmiştir. Bulaşı önleme ve karantina kurallarına uymayanlar için para cezaları yükseltilmiştir. Fransa ve İspanya'da benzer bir sürecin yaşandığı söylenebilir. Fransa'da doğrulanan ilk COVID-19 vakası 24 Ocak 2020 tarihlidir. Fransa'da Nisan ayı ortasından bu yana istikrarlı bir düşüşün ardından salgın Ağustos ayıyla birlikte tekrar yükselişe geçmiştir. İspanya'da tespit edilen ilk vakanın tarihi ise 25 Şubat 2020'dir. Pandemiden büyük ölçüde etkilenen İspanya'da vakalar Nisan ayından Temmuz ayı ortasına kadar sürekli bir düşüşün ardından tekrar yükselişe geçmiştir. Vaka artışları her iki ülkede İtalya'da olduğu gibi ciddi önlemlerin alınmasına neden olmuştur (<https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#C>).

Söz konusu ülkelerde önleyici tedbirlerin yanı sıra pandeminin ekonomik etkisini hafifletmeye yönelik özellikle pandemiden olumsuz etkilenen iş çevrelerine, işçilere, sağlık çalışanlarına, işsizlere, yardıma muhtaç ya da dezavantajlı gruplara birçok yardım

paketini içeren mali tedbirlerde alınmıştır (Tablo 4). Örneğin Amerika'da pandemiyle mücadele alınan ekonomik tedbirlerin en kapsamlısı olan CARES yasasıyla 2 trilyon dolarlık bir virüs yardım paketi getirilmiştir. Yasa kapsamında 17 yaşın altındaki çocuklara, düşük gelirli vatandaşlara, işsizlere, pandemi sürecinde işsiz kalanlara, serbest meslek çalışanlara, küçük işletmelere, çiftçilere, kredi borcu olanlara önemli tutarlarda transfer gerçekleştirilmiştir. Amerika vaka sayısının en fazla görüldüğü ülke olarak ekonomik tedbirlerde en fazla harcama yapan ülkelerden biridir.

Avrupa ülkeleri içerisinde ekonomik tedbirler açısından Almanya ve İspanya dikkati çekmektedir. Hem Almanya hem de İspanyanın Covid-19'la mücadele kapsamında almış olduğu ekonomik tedbirler çok daha kapsamlıdır. Örneğin Almanya Hükümeti'nin mali tedbirleri şu başlıkları içermektedir: (i) sağlık ekipmanı, hastane kapasitesi ve Ar-Ge (aşı) için harcama, (ii) işverenlerin ve çalışanların gelirlerini korumak için kısa vadeli işe daha fazla erişim sübvansiyonu, düşük gelirli ve serbest meslek sahipleri için temel gelir desteğine daha kolay erişim, (iii) Covid-19 salgınından ciddi şekilde etkilenen küçük işletme sahiplerine ve serbest meslek sahiplerine 50 milyar Euro hibe ayrıca faizsiz vergi ertelemeleri, yeni işe başlayanlar için 2 milyar Avro risk sermayesi fonu, (iv) geçici olarak uzatılmış işsizlik sigortası süresi ve ebeveyn izni yardımları. İspanya hükümeti ise temel tedbirler kapsamında 39 milyar Euro ayırmıştır. Hükümetin aldığı mali tedbirlerin büyük bir kısmı düşük gelir gruplarına, işsizlere ve istihdam piyasalarına yönelik transferlerden oluşmaktadır.

Tablo 4. Ülke Örnekleriyle Pandemiyle Mücadelede Alınan Ekonomik Tedbirler

AMERİKA

- Virüsün ABD ekonomisine verdiği darbeyi yumuşatmak amacıyla ilk olarak faiz oranları % 0,5 oranında düşürülmüştür. 23 Mart'ta Fed ayrıca 125 milyar dolarlık tahvil satın alarak piyasaya daha fazla yardım edeceğini duyurmuştur. Ayrıca, FED Main Street işletmeleri için 300 milyar dolarlık bir kredi programı sunacağını belirtmiştir.
- 11 Mart 2020'de Avrupa'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne 30 günlük tüm seyahatlerde kısıtlamalar getirilmiştir.
- 13 Mart'ta, pandeminin etkilerini ele almada eyalet ve yerel hükümetlere yardımcı olmak için afet yardımı fonunu serbest bırakan bir olağanüstü hal ilan edilmiştir. Başkan Trump ayrıca virüs için ek testlerin yapılacağı, bireylerin semptomları belirlemesine yardımcı olacak bir web sitesinin kurulacağını ve öğrenci kredilerindeki faiz ödemelerinden feragat edildiğini duyurmuştur.
- Trump yönetimi 27 Mart'ta ekonomiyi desteklemek için 2 trilyon dolarlık bir 'virüs yardım paketi' CARES Yasası'nı güvence altına almıştır.

CARES yasası şu hususları içermektedir:

* Geliri 75.000\$'dan az olan her yetişkin Amerikalıya veya 150.000 \$' dan az çiftlere verilecek 1200\$.

* 17 yaşın altındaki her çocuk için 500\$

* İşsizlik tazminatını haftalık 600 ABD doları artırmak, işsizlik ödeneği desteğini 13 ay artırmak ve serbest meslek sahibi ve bağımsız yüklenicilere hak kazanma hakkını genişletmek

* ABD Hazine Bakanlığı tarafından küçük ve büyük işletmelere verilecek 500 milyar dolarlık kredi ve kredi garantileri.

* Küçük işletmelere kredi ve hibe sağlamak için 377 milyar dolar, acil hibeler için 10 milyar dolar ve mevcut ödemelerin ertelenmesini sağlamak için 17 milyar dolar ayrılması

- *Endüstriler, şehirler ve eyaletler için 500 milyar dolarlık bir kredi programının oluşturulması
- * Öğrenci kredisi ödemelerinin ceza ücreti olmaksızın 30 Eylül'e kadar ertelenmesi
- * Federal destekli ipoteklerin hacizlerinin Mayıs ortasına kadar yasaklanması
- * Federal konut programlarında dört ay boyunca kiracıların tahliyesinin yasaklanması
- * 25 milyar dolarlık gıda yardımı
- * Sağlık için 100 milyar dolar tahsis edilmesi
- * Afet Yardım Fonu'na (koruyucu ekipman tedarikini içeren) 45 milyar dolar yönlendirilmesi
- * Tüketim vergisi ve yakıt vergisi indirimi
- * Ulusal güvenliğe yönelik 17 milyar dolar ayrılması
- * Çiftçilere 14 milyar dolar ayrılması

İTALYA

- 11 Mart: 25 milyar avro (28,3 milyar dolar) değerinde iki paket açıklanmıştır. 12 milyar avroluk bir paket, sağlık sistemi için fazladan fon sağlayacak ve şirketlere ve hanehalklarına vergi ve kredi ödemelerinin dondurulması ve artırılması da dâhil olmak üzere bir dizi önlem sağlayacaktır.
- 6 Nisan: COVID-19'dan etkilenen şirketlere likidite ve 400 milyar avronun üzerinde banka kredisi sağlamayı amaçlayan yeni bir acil durum kararnamesi açıklanmıştır. Mart ayındaki bir önceki teşvik paketiyle birleştirilen yeni yasa, bankaların toplam 750 milyar avronun (809,78 milyar dolar) üzerinde kredi sunmasına izin verecektir.
- 15 Mayıs'ta 55 milyar Euro'luk (GSYH'nin % 3,5'i) "Yeniden Başlatma" mali önlemler paketini kabul edilmiştir. Bu paketin içeriğinde aileler için daha fazla gelir desteği (14,5 milyar Euro), sağlık sistemi için fon (3,3 milyar Euro) ve KOBİ'lere yönelik hibeler ve vergi ertelemeleri (16 milyar Euro) yer almaktadır.
- 8 Ağustos'ta hükümet yeni bir üçüncü destek paketini kabul etmiştir. Bu destek paketi ise İşgücü ve sosyal önlemler (12 milyar €), diğer şeylerin yanı sıra, aileler ve bazı işçiler için ek gelir desteği, kısa süreli çalışma programının uzatılması ve yeni çalışanlar için sosyal güvenlik katkısının askıya alınmasını içermektedir

ALMANYA

- COVID-19 kriziyle mücadele etmek ve ardından toparlanmayı desteklemek için Mart ayında 156 milyar Euro (GSYH'nin %4,9'u) ve Haziran'da 130 milyar Euro tutarında olmak üzere (GSYH'nin %4'ü) iki ek bütçe kabul etmiştir.
- Almanya Hükümeti tarafından getirilen mali önlemler şunları içermektedir: (i) sağlık ekipmanı, hastane kapasitesi ve Ar-Ge (aşı) için harcama, (ii) işverenlerin ve çalışanların gelirlerini korumak için kısa vadeli işe daha fazla erişim ("Kurzarbeit") sübvansiyonu, düşük gelirli ve serbest meslek sahipleri için temel gelir desteğine daha kolay erişim, (iii) Covid-19 salgınından ciddi şekilde etkilenen küçük işletme sahiplerine ve serbest meslek sahiplerine 50 milyar Euro hibe ayrıca faizsiz vergi ertelemeleri, yeni işe başlayanlar için 2 milyar Avro risk sermayesi fonu, (iv) geçici olarak uzatılmış işsizlik sigortası süresi ve ebeveyn izni yardımları.
- Haziran ayında kamuoyuyla paylaşılan teşvik paketinde ise şu tedbirler yer almaktadır: Geçici bir KDV indirimi, aileler için gelir desteği, güçlü KOBİ'ler için hibeler, yerel yönetimler için mali destek, ihracatçılar ve ihracat finansmanı bankaları için genişletilmiş kredi garantileri ve yeşil enerji ve dijitalleşmeye yönelik sübvansiyonlar/yatırımlar.
- Ağustos ayında Almanya Hükümeti, kısa vadeli iş yardımlarının azami süresini 12 aydan 24 aya çıkarmıştır. Aynı zamanda, yeni oluşturulan ekonomik istikrar fonu (WSF) ve kamu kalkınma bankası KfW aracılığıyla hükümet, farklı büyüklükteki firmalar, kredi sigortacıları ve kar amacı gütmeyen kuruluşlar için mevcut garantilerin hacmini ve kamu garantilerine erişimi genişletmiştir. Federal hükümetin mali paketine ek olarak, birçok yerel yönetim (eyaletler ve belediyeler) ekonomilerini desteklemek için 141 milyar Euro doğrudan destek ve 63 milyar Euro eyalet düzeyinde kredi garantileri tutarında kendi önlemlerini açıklamıştır

FRANSA

- Mart ve Temmuz ayları arasında yaklaşık olarak 135 milyar Euro tutarında (likidite önlemleri dahil, GSYH'nin yaklaşık %6'sı) üç bütçe değişikliği yasası çıkarılmıştır. Fransa hükümetinin mali destek önlemleri şunları içermektedir: (i) hastalar veya bakıcıları için sağlık sigortasını düzene koymak ve artırmak; (ii) sağlık malzemelerine yapılan harcamaların artırılması; (iii) şirketler için sosyal güvenlik ve vergi ödemelerinin

ertelenmesi yoluyla likidite desteği ve vergi kredilerinin hızlandırılmış iadesi (örneğin KDV); (iv) indirimli saat programı kapsamında işçilerin ücretlerine destek; (v) etkilenen mikro işletmeler, serbest meslekler ve bağımsız işçilerin yanı sıra düşük gelirli haneler için doğrudan mali destek; (vi) etkilenen mikro işletmeler ve KOBİ'ler için kira ve kamu hizmeti ödemelerinin ertelenmesi; (viii) öz sermaye yatırımları veya zor durumdaki şirketlerin kamulaştırılması için ek tahsis; (ix) sosyal güvenlik katkı paylarından muaf olan istisnai ikramiyelerin verilmesini kolaylaştırmak.

İSPANYA

- İspanya Hükümeti ise temel tedbirler için 39 milyar EURO (GSYH'nin %3'ü)
- Acil durum fonundan Sağlık Bakanlığı'na bütçe desteği (1,4 milyar Euro)
- Bölgesel sağlık hizmetleri için bölgelere önceden transfer (2,9 milyar €)
- COVID-19 ile ilgili araştırmalar dâhil olmak üzere sağlıkla ilgili ek harcamalar (1 milyar €)
- COVID-19 nedeniyle Geçici İstihdam Düzenleme Planları (ERTE) kapsamında geçici olarak işten çıkarılmış işçiler için önceden asgari katkı veya birikmiş hakların azaltılmasına gerek olmaksızın işsizlik ödeneği alma hakkı (süreye bağlı olarak en az 18 milyar €)
- Ekonomik faaliyetin askıya alınmasından etkilenen mevsimlik serbest meslek sahipleri de dâhil olmak üzere kendi hesabına çalışanlar için olağanüstü bir yardım (süreye bağlı olarak yaklaşık 4.8 milyar €)
- COVID-19 ile enfekte işçiler veya karantina altına alınan işçiler için hastalık maaşının sosyal güvenlik bütçesi tarafından ödenen kısmının %60'ından %75'e yükseltilmesi (1,4 milyar Euro)
- Yeni bir gelir testine tabi tutulmuş "asgari hayati gelir" (yılda yaklaşık 3 milyar €); işe devam edemeyen ancak işsizlik ödeneği almaya hak kazanmayan sürekli kesintili sözleşmeler kapsamındaki işçiler için güçlendirilmiş işsizlik koruması (99 milyon €)
- Olağanüstü hal süresince sözleşmesi (en az iki aylık) sona eren ve işsizlik ödeneği alma hakkı olmayan (17,6 milyon €) geçici işçiler için yaklaşık 430 Avro tutarında geçici bir aylık ödenek
- COVID-19'dan etkilenen hanehalkı çalışanları için katkı tabanlarının %70'ine eşit bir miktarda (3 milyon €) geçici bir sübvansiyon; savunmasız kiracılar için yeni kira yardımı programları ve Devlet Konut Planı 2018-21'e ek devlet katkısı (400 milyon €)
- 300 milyon € tutarında ek bütçe fonları ve bakmakla yükümlü olunan kişilere yardım sağlanması için daha fazla bütçe esnekliği; okulun kapanmasından etkilenen çocuklar için yemekleri finanse eden özerk topluluklara 25 milyon € transfer

ÇİN

- 3 Şubat'ta ters repo işlemlerini 174 milyar 4 Şubat'ta ise 71 milyar dolar arttırmıştır.
- 16 Şubat'ta bir yıllık orta vadeli kredi faiz oranı 10 baz puan düşürülmüştür. 20 Şubat'ta ise bir yıllık ve beş yıllık ana faiz oranları sırasıyla 10 ve 5 baz puan düşürülmüştür.
- 13 Mart'ta banka rezerv gereklilikleri düşürülmüştür ve kredinin verilmesi için yaklaşık 79 milyar dolar serbest kalmıştır.
- 30 Mart'ta yetkililer salgından ağır darbe alan ekonomi üzerindeki baskıyı hafifletmek için hafifletici tedbirleri artırırken, ters repo anlaşmalarının faiz oranı %2.40'tan %2.20'ye indirilmiştir.
- 24 Şubat'ta Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB), Çin'in COVID-19'un yayılmasını kontrol etmesine yardımcı olmak için tıbbi ekipman olarak 1 milyon dolar katkıda bulunmuştur.
- 27 Şubat: COVID-19 kesintisiyle mücadele etmek maskeler, koruyucu giysiler, tıp, yemek, konaklama, kuaförlük ve çamaşırhane hizmetlerinde KDV'nin kaldırılması da dahil olmak üzere bir dizi vergi indirimi önlemi açıklanmıştır.
- 21 Mart'ta özel sektör yatırımlarını canlandırmak için ücretleri büyük ölçüde düşüreceğini ve aynı zamanda ekonomiyi canlandırmaya yardımcı olacak "yeni altyapının" geliştirilmesini hızlandıracağını açıklamıştır.

Kaynak: <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#K>; CRS Report, 2020, <https://www.everycrsreport.com/files/20200904R46270bf85dd38bb4cf565d90c71406951ff9274991796.pdf>

5. Türkiye’de Covid-19 Pandemi Sürecinde Alınan Ekonomik Tedbirler

Türkiye’de tespit edilen ilk Covid vakası 10 Mart tarihlidir ve bu tarihten itibaren vaka sayısı hızla artmıştır. 1 Nisan 2020’de Sağlık Bakanı salgının ülkenin geneline yayıldığını açıklamıştır. Türkiye’de Covid’le mücadelenin ilk vakadan önce başladığı söylenebilir. Alınan ilk önlem Sağlık Bakanlığı bünyesinde tıp uzmanlarından oluşan bir Bilim Kurulu’nun kurulmasıdır (www.saglik.gov.tr). 14 Ocak’ta ise bilgilendirmek amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlara “2019-n-Cov Hastalığı Rehberi” gönderilmiştir (<https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66301/covid-19-rehberi.html>). İlk vaka tespitinden hemen sonra 12 Mart’ta salgının yayılmasını önlemek amacıyla diğer ülke örneklerinde olduğu gibi ilköğretimden yükseköğretime kadar tüm eğitim faaliyetlerinin 16 Mart tarihinden itibaren bir hafta süreyle tatil edildiği açıklanmıştır. Sonraki açıklamalarda ise kademeli olarak eğitim faaliyetleri bahar döneminin sonuna kadar uzaktan eğitim şeklinde olmuştur. 16 Mart’ta İçişleri Bakanlığı kararnamesi ile “kafeterya, restoran, sinema, tiyatro, gösteri merkezi” gibi yakın mesafe içerisinde bulunduğu birçok faaliyet geçici olarak durdurulmuştur. 18 Mart’ta sınır kapıları kapanmıştır. 20 Mart’ta özel ve kamu tüm hastaneler pandemi hastanesi ilan edilmiştir. 21 Mart’ta 65 yaş üstü ve kronik hastalığa sahip kişilere sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Sokağa çıkma yasakları daha sonra ülkenin geneline belli aralıklarla uygulanmıştır (Bakır, 2020: 432-433). Türkiye’nin salgının yayılmasını önlemek amacıyla ilk 1 ay içerisinde çok ciddi önlemler aldığı söylenebilir. Türkiye’de Covid’le mücadele üç çerçevede gerçekleştirilmeye çalışılmıştır: (1) Bunlardan ilki sağlık, lojistik ve kişiler arası fiziksel mesafe önlemlerini içeren önleyici tedbirlerdir. (2) İkincisi, üretimi destekleme, vatandaş destekleme, istihdamı destekleme, finansal yükümlükleri erteleme, sektörel teşvik politikalarını içeren ekonomi politikalarıdır. (3) Sonuncusu ise sosyal destek politikalarıdır (Yıldız & Uzun, 2020: 33-34). Covid-19’la mücadelede alınan ekonomik tedbirleri ise maliye politikası, para politikası ve yapısal tedbirler şeklinde ayırmak mümkündür (Tablo 5). Türkiye’de mali destek paketinin tamamının 2020’de 573.7 milyar TL (GSYH’nin %12,8’i) olacağı tahmin edilmektedir. Bunun yaklaşık 123 milyar TL’sini (GSYH’nin %2,7’si) Covid ile ilgili ek harcama önlemleri oluşturmaktadır. Temel destek önlemleri arasında (i) ihtiyacı olan ailelere asgari emeklilik ve nakit yardımı artırma, (ii) kısa vadeli çalışma ödeneği kurallarını gevşeterek istihdam korumasını artırma (iii) etkilenen endüstriler için azaltılmış/ertelenmiş vergiler, (iv) kişisel ve kurumsal gelir vergisi beyannamesi verme sürelerinin uzatılması, (v) hane halklarının yerel yönetimlere ödemelerinin kolaylaştırılması, (vi) başlangıçta üç ay süreyle uygulanacak olan işten çıkarmaların yasaklanması (x) çiftçilere verilen desteğin hızlandırılması, (xi) Türk Hava Yolları ve diğer etkilenen kuruluşlara doğrudan destek dâhil olmak üzere sosyal yardım ve dayanışma vakıflarının ödeneklerinin artırılması ve (xii) Türkiye Varlık Fonuna tehlike altındaki firmalardan hisse satın almak için yeni haklar verilmesi, (xiii) Fonun ayrıca hazine bonolarının ihracı ile finanse edilen üç devlet bankasına GSYH’nin %0,4’ü kadar bir çekirdek sermaye enjekte etmekle görevlendirilmesi yer almaktadır.

Tablo 5. Türkiye’de Pandemiyle Mücadelede Alınan Ekonomik Tedbirler

Vergi vb. mali tedbirler

- 2 milyondan fazla mükellefin muhtasar, KDV ve prim ödemelerinin 6 ay ertelenmesi: Bu kapsamda yaklaşık 53,6 milyar TL’lik muhtasar, KDV ve sosyal güvenlik primi tahsilatı ertelenmiş oldu.
- Tüm gelir vergisi mükellefi 1,9 milyon vatandaş da mücbir sebep hali kapsamına alınması
- Otel kiralamalarına ilişkin yasal ödemelerin 6 ay ertelenmesi
- Vergi beyanname verme ve tahakkuk eden vergi ödeme sürelerinin ertelenmesi
- Beyannamelere istinaden tahakkuk eden vergilerin ödeme sürelerinin ise altışar ay uzatılması
- 65 yaşın üzerinde ve kronik rahatsızlığı nedeniyle sokağa çıkamayacak olan vergi mükellefi vatandaşların beyanname ve ödemelerinin yasağın sonuna kadar ertelenmesi
- Konaklama vergisinin uygulanmasını 2021 yılı Ocak ayına kadar ertelenmesi
- Yurt içi havayolu taşımacılığında 3 ay süreyle KDV oranını % 18’den % 1’e indirilmesi

Bankacılık işlemlerine dair;

- 31 Mart 2020 tarihine kadar taksit, faiz ve anaparasını ödemeyenlerin bu döneme dair ödemelerini erteleyebilmesi
- Bireysel kredi müşterilerinin taksit, kredi kartı ödemeleri 3 aya kadar öteleyebilmesi
- Kamu bankaların aylık 5 bin TL’nin altında geliri olan tüm vatandaşlar için temel ihtiyaç desteği paketini devreye alması
- Salgından etkilenen tüm firmalara "İş'e Devam Kredi Desteği" verilmesi
- Halkbank tarafından tüm esnaf için " işletme ve finans desteği " ile " paraf esnaf kart desteği " paketlerinin hayata geçirilmesi

İstihdama yönelik alınan tedbirler kapsamında;

- Asgari ücret desteğinin işletme büyüklüğüne bakılmaksızın sürdürülmesi
- Kamu sektöründe ve özel sektörde esnek ve uzaktan çalışma modelinin devreye alınması
- İşten çıkarmaları önlemek için korona virüsten etkilenen iş yerlerinde çalışanlara yönelik olarak kısa çalışma ödeneğinin devreye alınması
- Kısa çalışma ödeneği ile faaliyetlerini azaltan ya da durduran işletmelerde çalışan vatandaşlara 3 ay maaş desteği verilmesi

Hane halkına maddi destek kapsamında;

- İhtiyaç sahibi 2 milyon 111 bin haneye 1.000 TL nakdi yardım yapılması bu kapsamda 2 milyar TL’lik paketin devreye alınması
- Geliri 5 bin liranın altında olan 6.7 milyon vatandaşa 40 milyar lira finansman desteği verilmesi
- İşsiz kalanlara ve yardım talebinde bulunan 5.5 milyon aileye 1.000 TL yardım yapılması

Belediyelere aktarılan kaynak

- Belediyelere ek olarak 3 milyar TL’lik kaynak sağlanması
- Belediyelerin aylık vergi payı ödemelerinde borçlarına karşılık yapılan 3 milyar TL’lik 3 aylık (nisan-mayıs-haziran) kesintinin yapılmaması

Diğer

- Devlet destekli alacak sigortası kapsamının genişletilmesi: Bu kapsamda devlet destekli alacak sigortası 25 milyon TL’den 125 milyon TL’ye çıkartılmıştır
- Halkbank aracılığıyla 1 milyon 300 bin çiftçiye 27 milyar lira destek sağlanmıştır.
- Teknoloji geliştirme bölgesinde yer alan firmalardan 2 ay boyunca kira alınmaması.
- Tüm sağlık çalışanları için performans ödemelerinin 3 ay boyunca en üst seviye olan tavandan yapılması: Bunun için 4,5 milyar TL ek kaynak sağlanmıştır.
- 32 bin sağlık personeli alımı gerçekleştirilmesi

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı, Covid-19 Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi, <http://www.isim.org.tr/content/upload/attached-files/covid-19-ekonomik-istikra-20200414170956.PDF>; Türkiye İhracatçılar Meclisi, 14 Nisan 2020 itibarıyla Covid-19 ile Mücadele için Ülkemizde Alınan Tedbirler https://tim.org.tr/files/downloads/Koronavirus_Dosyasi/TIM_Ekonomik_Istikrar_Kalkan%C4%B1_Tedbirleri_14.04.2020.pdf

Covid-19'la mücadele kapsamında alınan ekonomik tedbirler incelendiğinde diğer birçok ülke uygulamasında olduğu gibi Türkiye'de de kapsamın geniş tutulduğu söylenebilir. Bu tedbirlerin kapsamını vergi vb. mali tedbirler, bankacılık işlemlerine dair kolaylaştırıcı düzenlemeler, istihdama yönelik alınan tedbirler, hanehalkına yapılan maddi destekler, belediyelere aktarılan paylar ve diğer başlığı altındaki kategoriler oluşturmaktadır (Tablo 5). Tedbirlerin kapsamı geniş olmasına rağmen mali büyüklükler açısından diğer ülkelerin (ABD, İtalya, Fransa, İspanya gibi) gerisinde kaldığı söylenebilir. Türkiye'de bir diğer farklılık vatandaşların ve kurumların gönüllü bağışlarıyla ülke genelinde "*Biz Bize Yeteriz Türkiye*" kampanyasının yapılmasıdır. 30 Kasım itibarıyla kampanya ile toplanan 41.155.031.395 TL'lik bağış "Sosyal Koruma Kalkanı Programı" içerisinde ihtiyaç sahibi vatandaşlara dağıtılmıştır.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Dünya tarihi birçok pandemiye sahne olurken tıp bilimlerinin, teknolojinin bu denli geliştiği 21. yüzyılda böylesi bir pandemiye hazırlıksız yakalanılması belki de üzerinde en çok tartışılması gereken konudur. Covid-19 pandemisinin tüm dünya üzerindeki ekonomik etkisinin ve pandemiyle mücadelede ekonomi yönetim süreçlerinin incelendiği bu çalışmada pandemi sonrası üzerinden genel bir değerlendirme yapmak kaçınılmaz görülmektedir. Nitekim pandemi sonrasında birçok ülkenin gündeminde işsizlik sonrası yoksullaşma, Covid-19'un sosyo-ekonomik etkisi, mültecilerin durumu gibi konular olacaktır. Birleşmiş Milletler (UN, 2020: 3) Covid-19'un neden olduğu ekonomik etkilerin dünya genelinde 40-50 milyon insanı aşırı yoksulluğa sürükleyeceğini belirtmiştir. Dünyada ve Türkiye'de alınan ekonomik tedbirler incelendiğinde (Tablo 4 ve Tablo 5) pandemi sonrası oluşacak yoksulluğa dair kapsamlı bir mali tedbirin ortaya konulmadığı görülmektedir. Özellikle kadınların daha çok kayıt dışı istihdam edilmesi, bakım işlerinde ve duygusal emekte başı çekmesi kriz dönemlerinde gözden ilk çıkarılacaklar arasında yer almasına yol açmaktadır. Bu nedenle işsizlik ve yoksulluk içinde kadınların oranı yüksektir. Pandemi sürecinde sosyo-ekonomik açılardan kadınların çok daha etkileniyor olmasına rağmen alınan mali tedbirlerde göz ardı edilmeleri pandemi sonrasında "*hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı*" söyleminin aksine bazı şeylerin eskisi gibi olacağını göstermektedir. Diğer taraftan Birleşmiş Milletler'e (UN, 2020: 3) göre pandemi sonrasında yaşanacak en büyük sorunlardan biri işsizliktir. Dünya nüfusunun% 55'i (dört milyar kadar insan) sosyal sigorta veya sosyal yardım kapsamında değildir. Küresel olarak, işsizlerin yalnızca % 20'si işsizlik ödeneği kapsamındadır ve bazı bölgelerde kapsam çok daha düşüktür. Bu durum pandemi sonrasında yoksulluğun daha da artacağını habercisidir.

Ekonomik tedbirler kapsamı içerisinde yer almayan bir diğer konu ise pandemi öncesinde dahi dünya tarafından göz ardı edilen mülteciler ya da risk altındaki yerinden edilen kişilerdir. Oysa dünyada risk altındaki yerinden edilenlerin 1/3'ü Covid-19'un

sosyo-ekonomik etkileri açısından en fazla risk altında olan 10 ülkede yaşamaktadır. Bu durum salgının tamamıyla ortadan kalkmayacağı, mutasyona uğraması halinde belli dönemlerde farklı şekilde dünyanın gündemine yeniden geleceği anlamına gelmektedir. Nitekim her ne kadar Covid-19'un sınıfsal bir ayrım olmaksızın herkese bulaştığı ifade edilse de COVID-19 vakalarının çoğu gecekondu benzeri yerleşim alanlarında ve mülteci kamplarında gerçekleşmekte ve buralarda önleyici tedbirlerin alınmamasından dolayı hızla yayılmaktadır. Yeterli beslenememe, hijyen şartlarının sağlanamaması, temiz içme suyu sorunu, sağlık hizmetlerine erişememe ya da bu hizmetlerden mahrum kalma burada yaşayan insanları salgına karşı korunmasız bırakmaktadır.

Sonuç olarak Covid-19'un ekonomik ve toplumsal etkilerine kıyasla alınan mali tedbirlerin kapsamının dar tutulduğu ve tedbirlerde daha çok kısa vadeli sorunlara çözüm getirilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Kaynakça

- Alon, T. M., Doepke, M., Olmstead-Rumsey, J., & Tertilt, M. (2020). *The impact of COVID-19 on Gender Equality*, National Bureau of Economic Research-NBER Working Paper Series, no. 26947.
- Anderson, R. M., Heesterbeek, H., Klinkenberg, D., & Hollingsworth, T. D. (2020). "How will Country-Based Mitigation Measures Influence the Course of the COVID-19 Epidemic?", *The Lancet*, 395(10228), 931-934.
- Baldwin, R., & Weder di Mauro, B. (2020). *Economics in the Time of COVID-19*, CEPR Press, London.
- Bakır, C. (2020). "The Turkish State's Responses to Existential COVID-19 Crisis". *Policy and Society*, 39(3), 424-441.
- Bartsch, S., Gorham, K., & Lee, Bruce Y. (2015). "The Cost of an Ebola Case", *Pathogens and Global Health*, 109(1), 4-9.
- CRS Report (2020), https://www.everycrsreport.com/files/2020-09-04_R46270_bf85dd38bb4cf565d90c71406951ff9274991796.pdf, (30.09.2020).
- Fernandes, N. (2020), "Economic Effects of Coronavirus Outbreak (COVID-19) on The World Economy". https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3557504, (30.09.2020).
- Gupta, S., Nguyen, T. D., Rojas, F. L., Raman, S., Lee, B., Bento, A., ... & Wing, C. (2020). "Tracking Public and Private Response to The Covid-19 Epidemic: Evidence

- From State and Local Government Actions", National Bureau of Economic Research, <https://www.nber.org/papers/w27027.pdf>, (28.09.2020).
- Hai, W., Zhao, Z., Wang, J., & Hou, Z. G. (2004). "The Short-Term Impact of SARS on the Chinese Economy", *Asian Economic Papers*, 3(1), 57-61.
- Haleem, A., Javaid, M., & Vaishya, R. (2020). "Effects of COVID 19 Pandemic in Daily Life", *Current Medicine Research and Practice*. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7147210/>, (28.09.2020).
- Hale, T., Petherick, A., Phillips, T., & Webster, S. (2020). *Variation in Government Responses to COVID-19*, Blavatnik School of Government Working Paper, 31. <https://www.bsg.ox.ac.uk/sites/default/files/2020-05/BSG-WP-2020-032-v6.0.pdf>, (25.09.2020).
- Harvey, D., (2006). *Postmodernliğin Durumu*, (Çev.) Savran S., Metis Yayınları, İstanbul.
- Humphries, M., O. (2014). "Paths of infection: The First World War and The Origins of the 1918 Influenza Pandemic", *War in History*, 21(1), 55-81.
- IMF (2020), <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#T>, (30.09.2020).
- Kandel, N., Chungong, S., Omaar, A., & Xing, J. (2020). "Health Security Capacities in The Context of COVID-19 Outbreak: An Analysis of International Health Regulations Annual Report Data From 182 Countries", *The Lancet*, 395(10229), 1047-1053.
- Lee, J. W., & McKibbin, W. J. (2004). "Globalization and Disease: The case of SARS", *Asian Economic Papers*, 3(1), 113-131.
- LePan, N. (2020). Visualizing the history of pandemics. Visualizing the History of Pandemics. http://www.shawnmomalley.com/uploads/2/3/7/9/23795323/infographic__the_history_of_pandemics_by_death_toll.pdf, (30.10.2020).
- MacKellar, L. (2007). "Pandemic Influenza: A Review", *Population and Development Review*, 33(3), 429-451.
- Martini, M., Gazzaniga, V., Bragazzi, N. L., & Barberis, I. (2019). "The Spanish Influenza Pandemic: a Lesson From History 100 Years After 1918", *Journal of Preventive Medicine and Hygiene*, 60(1), E64-E67.
- McKibbin, W. J., & Sidorenko, A. (2006). *Global Macroeconomic Consequences of Pandemic Influenza*, Lowy Institute for International Policy, Sydney, Australia.
- McKibbin, J., W. & Fernando, R. (2020). "The Economic Impact of COVID-19", *Economics in the Time of COVID-19*, (Ed.) Baldwin, R. & Mauro Di Weder B., CEPR Press, London, 45-53.
- Moghadas, S. M., Shoukat, A., Fitzpatrick, M. C., Wells, C. R., Sah, P., Pandey, A., ... & Galvani, A. P. (2020). "Projecting hospital utilization during the COVID-19

- outbreaks in the United States", *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(16), 9122-9126.
- Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., ... & Agha, R. (2020). "The Socioeconomic Implications of the Coronavirus Pandemic (COVID-19)", *A Review. International Journal of Surgery*, 78, 185-193.
- Nikiforuk, A. (2020). *Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıkların Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Orhangazi, Ö. (2020). *Türkiye Ekonomisinin Yapısı Sorunlar Kırılganlıklar ve Kriz Dinamikleri*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Peterman, A., Potts, A., O'Donnell, M., Thompson, K., Shah, N., Oertelt-Prigione, S., & van Gelder, N. (2020). *Pandemics and Violence Against Women and Children*, Center for Global Development Working Paper, 528, <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wpcontent/uploads/2020/05/press/pandemics-and-violence-against-women-and-children/pandemics-and-vawg-april2.pdf>, (25.09.2020).
- Qiu, W., Rutherford, S., Mao, A., & Chu, C. (2017). "The pandemic and Its Impacts". *Health, Culture and Society*, 9, 1-11.
- Reperant, L. A., & Osterhaus, A. D. (2017). "AIDS, Avian flu, SARS, MERS, Ebola, Zika What Next?" *Vaccine*, 35(35), 4470-4474.
- Saunders-Hastings, P. R., & Krewski, D. (2016). "Reviewing the History of Pandemic Influenza: Understanding Patterns of Emergence and Transmission", *Pathogens*, 5(4), 1-19.
- Siu, A., & Wong, Y. R. (2004). "Economic Impact of SARS: The Case of Hong Kong", *Asian Economic Papers*, 3(1), 62-83.
- TEPAV (2020). "Covid 19'un Tüketim Harcamalarına Etkisi", https://www.tepav.org.tr/upload/files/15998875216.COVID_19un_Tuketici_Harcamalarina_Etkisi_Bulteni_Agustos.pdf, (30.09.2020).
- TEPAV (2020a). Covid 19'un Ekonomiye Etkisinin Elektrik Tüketimi ile Takibi, https://www.tepav.org.tr/upload/files/15867587413.COVID_19un_Ekonomiye_Etkisinin_Elektrik_Tuketimi_Ile_Takibi_130420.pdf, (30.09.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı (2020). Covid-19 Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi, <http://www.isim.org.tr/content/upload/attached-files/covid-19-ekonomik-istikra-20200414170956.PDF>, (30.09.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020). <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201116/turizm-gelirleri-ve-giderleri.html>, (30.11.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı (2020). <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66301/covid-19-rehberi.html>, (30.09.2020).

- Türkiye İhracatçılar Meclisi (2020). 14 Nisan 2020 İtibariyle Covid-19 ile Mücadele için Ülkemizde Alınan Tedbirler, https://tim.org.tr/files/downloads/Koronavirus_Dosyasi/TIM_Ekonomik_Istikrar_Kalkan%C4%B1_Tedbirleri_14.04.2020.pdf
- Verelst, F., Kuylen, E., & Beutels, P. (2020). "Indications for Healthcare Surge Capacity in European Countries Facing an Exponential Increase in Coronavirus Disease (Covid-19) Cases", *Eurosurveillance*, 25(13), <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.03.14.20035980v2.full.pdf> (30.09.2020).
- Voyvoda, E., & Yeldan, E. (2020). "Salgın, Türkiye Ekonomisi ve Gerçekçi Bir Kamu Politikası Önerisi", <https://sarkac.org/2020/06/salgin-turkiye-ekonomisi-ve-gercekci-bir-kamu-politikasi-onerisi/> (30.09.2020).
- World Health Organization (2020). Considerations in adjusting public health and social measures in the context of COVID-19, https://www.eryigit.com.tr/wp-content/uploads/WHO-2019-nCoV-Adjusting_PH_measures-Workplaces-2020.1-eng.pdf (30.09.2020).